

Vargyas története

Für diesen Inhalt steht leider keine Übersetzungen zur Verfügung. Originaltext wird angezeigt.

„Nincs jobb és felemelőbb érzés, mint érezni, hogy szeretjük szülőföldünket”-írja Kisgyörgy Zoltán egyik útikönyvének előszavában. A szülőföld múltja és jelene minden történelmet szerző és történelem iránti érdeklődő embert érdekel, és kutatásra buzdít.

Szülőfalum, Vargyas eseményekben gazdag, a hagyományt és a történelmi valóságot ötvöző múlttal rendelkezik. A hasonló nevű vízfolyás völgyében elterülő, Orbán Balázs által Bardoc-szék legnevezetesebb településnek nevezett Vargyas, mint nagyfalú, már az 1334-es pápai jegyzékben szerepel Vaygias néven, mint önálló egyházmegye. Azonban a nagyfalú múltja, történelme ennél régebbre nyúlik vissza, egészen a XI. századig. Orbán Balázs a Székelyföld leírása című művében megemlíti, hogy Vargyas nemcsak a tatárjárás idején történetéről és a Daniel kastélyról híres, hanem a kevésbé ismert Árpád kori római katolikus kápolnáról is. Szerinte többen azt állították, hogy a római katolikus kápolna helyén elkezdett kutatások arra utalnak: ott lett volna Attila. A nagy hun vezér Réka nevű feleségének sírja. A valóságban azonban az építkezések alapfalzatának tanulmányozása arra utal, hogy ott kápolna és közelében kolostor vagy coenobium állt. A hagyomány is támogatja e feltevést, azt mondván, hogy a Szt. Mártonnak szentelt római katolikus templom mellett „barát épség” (szerzetesi lak) volt. Minden összevetve, az alszegi román kori templom a XIII. században épülhetett.

A XIII. századi tatárjárás, rombolás, fosztogatás és az ezzel járó bizonytalanság rányomta bélyegét a falu életére is. A tatárjárás nem kegyelmezett e nagyfalunak sem. A tatárok fosztogatását, támadásait és a falu népének hősiességét több népmóda is megőrizte: Csala tornya, Tatárhídja, az almási barlagnál található tatárkápolna romjai, Siró-kút legendája.

A falu középkori történelme nagy mértékben összefügg a község határát birtokló Daniel család legelső ismert tagja Daniel család történelmével. A Daniel család legelső ismert tagja Daniel Balázs, aki 1393-ban Luxemburgi Zsigmond hadseregében harcolt Nikápolynál. Fia, Daniel Péter 1444-ben Hunyadi János oldalán hősiességgel harcolt a vesztes várnai csatában. A fejedelmi kor kezdetén, a XVI. században a történelmi források említést tesznek Daniel Zsigmondról, aki mint Báthori István „főmarechalja” elkíséri a fejedelmet lengyelországi útjára. Daniel Zsigmond unokája, Péter, Háromszék főkapitányaként járul hozzá e vidék fejlődéséhez. Daniel Ferenc, Daniel Páúéter unokáj, 1603-ban, Székely Mózes hadseregében harcol, és Brassó mellett esik el. Daniel Mihály, Daniel Péter másik unokája, szintén Háromszék főkapitánya és 1611-ben Raduj havasalföldi vajda ellen harcol, majd, mint Bethlen Gábor udvari főtábornoka részt vesz a fejedelemben, morvaországi hadjáratában. 1621-ben hősiességért több jószággal jutalmazták. Fia, Daniel János Bethlen Gábor jóvoltából külföldi egyetemeken tanul, majd hazatérése után Háromszék főkapitánya lesz. A fejedelem megbízásából

leánynézőbe megy Bradenburgi Katalinhoz. I. Rákóczi György uralkodása idején, mint nagykövet, többször is megfordul a svéd királyi udvarban.

Daniel János testvére, Daniel Ferenc

Vargyason telepszik le. Fia, István udvari főkapitány és 1685-ben a honvédelmi bizottság tagja. Négy fia volt: Mihály, Péter, Ferenc és István. Mindannyian részt vettek a Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharcban. Daniel István leánya, Daniel Poxina Wesselényi Istvánné korának legkitűnőbb asszonya volt. Szinte minden európai nyelven beszélt. Magyarra fordította Piktet híres Ethicáját. Poxina testvérének fia. Daniel István Lengyelországban, mint huszárhadnagy hősiessen harcolt és esett le.

A XVI. században kibontakozó és

egész Európát érintő vallásos mozgalom a, reformáció Vargyas népét is érintette. E nagyfaluban a reformáció radikális irányzata, az unitárius vallás hódított. Vargyas e vallás bátyjává vált. Többszöri próbálkozás után 1813-1820 között épült fel a település központjában álló unitárius templom. Falaiba beépített a régi, úgynevezett alszegi unitárius templom néhány, kőből faragott emlékét. A szószéki feljáró mellvédjében egy díszített reneszánsz pillér látható. Tornyában műkincs értékű harang van, amelyet 1815-ben készített Kiss István sepsiszentgyörgyi harangműves. A templombelsőben festett kazetták, pad-és karzatmellvédek vannak, amelyeket a hagyományos helyi festett bútor ornamentikájával díszítették. Az 1922-es népszámlálás idején a falu 1983 lakosa közül 1652 volt unitárius.

A 121 tagból álló református

gyülekezett első templom 1841-ben fából épült a Daniel család református tagjainak patronálásával. 1994-ben lebontották és Makovecz Imre tervei szerint, most épül egy új református templom. Az alapozás idején itt került elő a román és gótikus kori két templom (alszegi) alapfala és egy székely rovásírással ellátott keresztelőküldö medence mellett, egy XV. századi, 55 darabból álló éremlelet, I. Zsigmond, Hunyadi János és I. Mátyás idejéből. Ez az egyetlen eddigi székelyföld Zsigmond pénzlelet. A pénzérmeket a Székely Nemzeti Múzeumban, míg a keresztelőküldö medencét az unitárius papilakon őrzik. A település észak-nyugati részén áll az 1807-ben épült görögkeleti templom, és a főút mentén található az 1988-ban épült katolikus kápolna (72 római katolikus lakosa van a falunak).

A kuruc szabadságharc idején

tanúsított hősiesség és a szülőföld iránti szeretet újra megnyilvánul az 1848-49-es forradalom és a szabadságharc idején. A forradalmi eszmék hatására megmozdult Vargyas népe is, és aktívan részt vett a szabadságharc több ütközetében, eseményében. Dániel Gábor (1824-1903), Udvarhely főkirálybírója és főispánja, az Unitárius Egyház főgondnoka, a Magyar Történelmi, Geneológiai és Heraldikai Társulat tagja, részt vett az 1848. októberi agyagfalvi székely népgyűlésen, ahol támogatta az önvédelmi harc gondolatát.

Gyertyánfally Ferenc (1827-1849) a szépmezői csata hősi halottja. Gyöngyössy István (1809-1894) és Páll Mózes (1820-1892) helybeli unitárius lelkészek a szabadságharc hősei, résztvevői voltak. Sütő István (1810-1881) zászlóvivő volt a véceri csatában, míg Szolga Miklós jogász és költő, a szabadságharcban való részvétele miatt börtönbüntetést kapott. Sírjuk a vargyasi unitárius temetőben van. A szabadságharc leverése után. Vargyas, mint Udvarhelyszék egyik legnagyobb település, gazdaságilag és társadalmilag is fejlődött. Elsősorban a mezőgazdaság, a földművelés és állattenyésztés volt jellemző e falura, de fejlődött a kézműves ipar is. A település meglátogató Orbán Balázs, a legnagyobb székely elismerő szavakkal illette a falu népét, múltját, jelenét. Az osztrák-magyar dualizmus kialakulása és a magyar állam fejlődése pozitív hatással volt e településre is. Vargyas bekapcsolódott a monarchia mindennapi életében és napról napra, évről évre fejlődött, népessége gyarapodott, területe növekedett. E fejlődést egy ideig akadályozta az első világháború, amelynek több ütközetében részt vett és hősi halált halt vargyasi lakosok is. Ezek emlékét őrzi a Tompa József által 1931-ben tervezett és a főút mentén található oroszlanos emlékmű, amely mellé a magyar honfoglalás 1100. évfordulóján a falu népe emlékkopjafát állított tisztelegve hősi halottjai előtt.

Az 1918-as „egyesülés”, azaz Erdély Nagy-Romániához való csatolása után, a román közigazgatás bevezetését követően, Vargyas népessége etnikai változásokon ment át. A román nyelv és vallás itt is talált követőkre és ennek köszönhető az a tény is, hogy az 1992-es népszámlálás idején. 92-en vallották magukat ortodoxnak.

A II. világháború sem zajlott le vargyasi részvétel nélkül. A második világháborúban részt vett vargyasi hősi halottak, őrzi halottak emlékét, őrzi az unitárius templomban a szószék mellett található, Máthé Ferenc által faragott emléktábla. A háború befejezése, a kelet- és dél-kelet-európai rendszerváltás, a monarchia bukása és a kommunizmus rendszerének kiépítése Vargyas gazdasági és társadalmi, etnikai fejlődését is döntő módon meghatározta.

Vargyas altalaja gazdagon hasznosítható ásványi kincsekben. Ezt felismerve, az új kommunista vezetés hozzáfogott a vidék iparosításához. Szénbányákat (bel-és külszíni), mészkőfejtő telepet és borvízpalackozó üzemeket létesítettek, amelyek 1954 után kisebb-nagyobb sikerrel működtek, munkahelyet, és mert a bánya miatt a forrás vize elapadt – bezárták.

Az 1968-as megyésítés után Vargyas közigazgatásilag Háromszékhez, Kovászna megyéhez tartozik, és mint önálló közigazgatási egység, autonóm település fejlődik. Történelmi eszmefuttatásunk végén hadd említsük meg a falu hírnevét öregbítő és megőrző, híres személyiségek neveit. Hála Istennek, Vargyas nem szegény e téren. A már említett Daniel család tagjai, kuruc szabadságharc és az 1848-as forradalom hősei mellett Vargyas híres szülöttjei között voltak: Kiss Mihály (1781-1837) unitárius lelkész, esperes, fűvész és naplóiíró; Adorján Jenő (1886-1956) irodalomtörténész, nyelvtanár és műfordító; Dobai István (1899-1938) költő, unitárius pap; dr. Borbáth Károly (1931-1980)

történetíró, egyetemi tanár, a kommunista rendszer áldozata. A maiak közül Vargyas hírnevét messze földön ismertté tették, Veress Miklós festőművész, Sütő Béla, Máthé Ferenc, Sütő Gábor, Török Imre, Borbáth Sándor, József Gellért, Dimény Dániel fafaragók, Soós Emma bútorfestő és Máthé Julianna székely szoknyát szövő asszony.

Vargyas – a Rika erdeje és

Vargyas

patak mentén húzódó település- él, ápolja múltját és jelenét, tervezi jövőjét, mert lakói szeretik szülőföldjüket, népüket.

Forrás: Farkas Ferenc: Vargyas múltjából

Orbán Balász szemével
Vargyason és környékén
XLVII. Vargyas.

Vargyas fekvése. Iskolája. A Dániel család. Más öt székely családok. Vízelve. Trencsén nevű falu. Tatárhidja Rapsán utcája. Csata a tatárokkal. Marczel György és neje emléke. Szentimartján kolostorrom. Látóhegy. Sirókut.

Nem hagyhatjuk el Bardóczszéket a nélkül,
hogy annak legnevezetesebb falujában, Vargyason egy látogatást ne tegyünk, azon nevezetes faluban, mely 1334-ben Vaygias név alatt már mint önálló egyházmegye szerepel*A pápai dézmák regestumának bejegyzései közt a 739-ik lapon ekként: Joannes sac. de villa Vaygias solv. 1 ban. ant. Vaygias mint Bardóczszék minden előforduló falui, a sepsi archidiaconatusba van beosztva. –
Itt szükségesnek látom utólagosan megemlíteni, hogy e munka folytán használt egyházmegye alatt mindenütt egyházközséget kell érteni; mivel a Székelyföldön politikai megye nem lévén, azt a vallási beosztásnál használják..

Ezen unitáriusoktól lakott nagy falu –
melyről Bardóczszék régen Vargyas-vidékének is neveztetett – az almási barlang szikla-hegyei közül kitörtető Vargyas-patak torkolatjában

fekszik, Olasztelekkel szemben. E falu messze felnyulik a folyó szűk völgyületébe, közepe táján fekszik szép, pléhvel fedett magas tornyu temploma; a templom mellett szép emeletes kőépület a falu iskolája, mely lételet a lelkes, s hivatását átértett lelkész Gyöngyösi István fáradozásának, Dániel Gábor*Ez iskolában fi- és nőnevelde van, 3 elemi osztállyal, az itt végzetek az első gymnasiális osztályba mennek. Alapját k. táblai elnök, Dániel Elek tette le tőkésitendő 200 frttal, fia a lelkes Gábor és neje B. Rauber Mária 200 frt alapítványt tettek, mely az 1860-ban tartott Széchenyi emlékűnnepkor 500 frtra szaporodott, ennek kamatjából egy jó igyekezetű szegény fiu küldetik felsőbb tanintézetre. és a falusiak áldozatkészségének köszönheti. Ha mindenütt ily lelkes emberek állanának a nép nevelés élére, ha vallás és hazafiasság kezet fogva sietnének a haza jövő nagyságának útjait kiegyengetni, akkor e hon hamar felvirulna, mert bizonynyal a népnevelés a haza felvirágzásának, nagyságának, szabadságának egyik sarkalatos alapköve, azon granittalap, melyre a honboldogság ékes szobrát helyezniünk kell. S ha minden lelkész, ha minden birtokos azt tenné, mit Vargyason tettek; akkor a magyar nemzet hamar felküzdené magát azon magas álláspontra, melyet a gondviselés Európa nagy népei közt számára kijelölt.

Vargyas egyike szebb falvainknak. Alsó felében van a Dániel család eredetileg foglalt szép udvartelke; ott lakik a derék és lelkes hazafi Dániel Gábor, Udvarhelyszéknek főkirálybírája*

A Dániel család egyike azon jeles primor családoknak, melyből sok jeles ember került ki. Kolumbán Ferencz Apaffi tanacsosa, családi leszármaztatásában egészen a hún birodalom összeomlása korszakáig megy fel, midőn a végzeteljes csatatérről 3000 székely Elmedzár és Uzindur vezetése alatt Erdély keleti részébe települ. Az említett vezetők Báján vagy bán (honnan a rabonbán) czímet viseltek. Azoknak közvetlen utódja Póka (innen Pókafalva és Póka család Pókán, Galambfalván) ezt 565-ben az óriási erővel bíró Colon követi, ennek hivatali címével páritott nevéből lesz Colonbán, ki az olaszteleki Columbánok eldőde. Ezt 631-ben Orbó (orbai szék), ezt ismét Ugron (Ugron család eldőde). Ezt Ders (kiről ily nevű falu), Kebe (Kebeled falu), Bebők s végre Uzon (erről Uzon falu) követi, ki 743-ban a Tuhutummal bejött magyarokat Dééshez vezette.

A székely bánoktól leszármazott Columbán Orbán, I. Béla idejében szerepel, ennek Endre fia a Columbán családot folytatja, másik fia Dániel, a vargyasi Dániel családot alapítja (eddig Columbán F. deductiója.)

A történelmileg legelőbb ismert Dániel, Balázs, ki 1393-ban Nikápolynál hősileg harczol, fia Péter 1444-ben Várnánál esik el. A fejedelmi kor kezdetén ott találjuk Dániel Zsigmondot, ki Báthori Istvánt mint főmarechal kíséri Lengyelhonba. Ennek unokája Péter Háromszék főkapitánya. Ennek unokái Ferencz és Mihály. Az első Székely Mózzsal 1603-ban Brassónál esik el. Mihály híres hadvezér s mint Háromszék főkapitánya 1611-ben Raduj vajda ellen harczol. Bethlen Gábor alatt udvari főtábornok, s mint ilyen részt vesz a fejedelem magyar- és morvaországi hadmeneteiben, miért 1621-ben a strazmitzai táborból kelt adománylevelé nyomán több jószággal jutalmaztatik, 1638-ban a déési országgyűlésen van, ugyan ez évben portai követ (Kállay). Hasonló kegyeletben részesült fia János, kit Bethlen Gábor külföldi egyetemeken neveltetett,

visszatértevel háromszéki főkapitány s a fejedelemnek annyira kedvelt főembere, hogy leánynézőbe is őt küldi (lásd utasítását: Történeti kalászkok 95. lap) s Brandenburgi Katalint is ő kíséri be. 1. Rákóczi alatt többször megy követségbe a svéddekhez. Ez a János Olasztelken marad, míg Ferencz testvére Vargyasra települ át.

Ferencz fia István udv. főkapitány, többször követ, 1685-ben a honvédelmi bizottmány tagja. A jeles apának négy jeles fia van: Mihály, Péter, Ferencz, István, kik mindnyájan résztvesznek a Rákóczi forradalomban. – Mihály hősileg harczolva Pata mellett esik el, fia Gábor Fogarnsnál (lásd Csereyt), Ferencz még jelentékenyebb szerepet játszik, mint Rákóczynak fegyvernöke, az ifjuság hős csapatjának hadsegéde, később mint követ a svéddekhez. István kibujdosik, de a szathmári békével visszatérve, Pekri Lőrincz leányát veszi el, Udvarhelyszék főkirálybirája lesz, báróságot nyer, s nemcsak a politikai téren, hanem mint író is szerepel. (Lásd Bod Péter Athenása 64-ik lapján.)

Ennek leánya volt Dániel Poxina, Vesselényi Istvánné, korának legkitünőbb asszonya, ki csaknem minden európai nyelven beszélt; latinul és görögül oly tökéletesen tudott, hogy atyjának több műveit, azok közt a „Paterna monita címűt és Piktet híres „Ethicáját” magyarrá fordította, e mellett elhanyagolt, száműzött anyanyelvünket ápolta, s mint ilyen megérdemli, hogy nevét a nemzeti pantheonba véssük be (Lásd többet Bod Péter Athenása 55. lapján). Poxina fivére István, ennek fia újból István, ki Lengyelországban mint huszárhadnagy esik el. Ebben kihalt a báróságot nyert ág.

Ferencz fia György, ennek fia Lajos, tábornok a francia háboruban, és Elek, Eleknek fia szintén Elek kir. tábl. ülnök, kinek fia a már többször említett Gábor; jelenleg Udvarhelyszék főkirálybirája..

Az ő s Dániel euriát a Rákóczi forradalom után feldúlták a németek, mint egy ajtószemöldül szolgáló kövön lévő felirat bizonyítja*A felirat ez: Per acerbas bellorum civilium adversitates alterius quondam Francisci principis filio et motu illorum duce, ab anno 1703 cum ingenti Hungariae et Transilvaniae ruina ad annum 1711 protracta plurimis D. Magnatum et Nobilium Residentiis devastatis, has quoque aedes semirutas reliquerat, quarum reparationi auxilio Divino fretus, primas admovit manus Stephanus Daniel senior de Vargyas cum Fidissa vitae suae socia Polyxena comitissa Pekri 1723. – Stephanus L. B. de Daniel de Vargyas sedis Siculicalis Udvarhely supr. Jud. Regius. cum Polixena Nata comitissa Pekri vitae suae socia aestimatissima. . Egy emléke ezen töredezett kő azon vadkornak, azon könyörtelen időszaknak, midőn úgy a haza, mint a hazafias érzésű magányosok javai a győztes zsákmányául dobottak oda; midőn még a kövek ellen is irtó harczot folytattak.

A Dánielek

tizedén felül jönnek a sűrűn egymáshoz épült ő s-zékely telepek. Ez ő s családoknak százados hagyományok alapján lehozott melléknevei még most is fennmaradtak, s még a hivatalos okmányokban is felemlítetnek. Ily népes család a Máté, melynek Solymár mellékneve van, mivel a töröknek adóba küldeni szokott solymokat e család szolgáltatta be Erdővidékről. Ez kitűnik

Apaffi adomány- és Rabutin megerősítő okleveléből, melyek e család birtokában vannak.

Egy másik

most kihalt nevezetes család a Marczel, mely név olasz eredetre mutat, azután Marok, Ambaris, Ilkei*Az Ilkei családot 1651-ben pixidáriusból primorrá emelte Rákóczi György. Kállay a ns. székely nemzet 143. lap. .

A harmadik

tizedet Vizelevének hívják. E falurész szájhagyományilag a völgyben fennebb fekvő s a tatárok által feldult Trencsén nevű falu idevonult lakói által építtetett, s még a múlt században is külön bíróság által kezeltetett, csak is e század elején olvadt össze egészen Vargyással.

A falu

derekán egy hidat ma is Tatárhidjának neveznek, e hidhoz a következő igen szép történeti rege van kötve, melyet egy öreg, török fogságban is volt, székely beszélt elő.

”Ez előtt

sok száz esztendőekkel, mikor a vitéz székely nemzetnek török, tatár, laboncz s többféle pusztító, dúló ellenséggel örökös harcza volt, e vidékben megfészkelte volt magát egy rabló tatár csapat Rapsán vezér alatt. Ezek az Istentől elrugaszkodottak rendre vették a falukat, felprédálták, kirabolták, leperzselték, a népet szijra fűzve elhurczolták, a marhákat csordásilag (falka számra) hajtották el. Ilyen csapások ellen a mi eldödeink sokszor futottak a Csudálló kőlyukba (almási barlang), hol a Vargyas felőli kőlyuk a mi falunké vala.

De a sok

futást végre megátallották*Megszégyenelték, megelégték. a vargyasiak, s a sok rablás mián (miatt) elkeseredve, Marczel Gergely nevű vitéz székely felbízattá a népet, hogy próbáljanak az izgága rablókkal. Ő keme maga elől állá vezérnek, s e hid tartományára gyűlének a falu népei, ki fegyverrel, ki cséppel, ki nyárrsal, a mit kap vala.

Az udvarok

már el voltak égetve, mivel ott a tágas helyet nem is oltalmazhatták volna; de amott a hid melyékén pocsványos hely lévén, csak a hidon leheté föl jönni. Itt várták nagyapáink a vért szomjuhozó ebféjű tatárt. A mint megérkezének, mordgyálison (keményen) össze csapának, még a vászon cselédek is (asszonyok) ki nyárrsal, ki kapával ütötte, szúrta a tatárt. Marczel sebet kapván gégéjén elesik; de erős bátor életépárja (felesége), ki ott mellette küzdött, felkapá s felvivé a Látóhegyre*Igy nevezik a falu feletti magas hegyet, honnan az egész vidéket beláthatni, s honnan régi időben az ellenség mozdulatait kikémlelték. , ott ápolgatá jó hűtvösét, piros ruhájával bekötözgeté torkát, de csakhamar hörögni,

s vonaglani kezdte szegény Gergely bátya, s kérő szemekkel néze az ő hív életepárjára. Megértötte az asszony a bátor gazdának akaratját, letérdepöle s esküdék, hogy megboszulja. A minthogy midőn lelkét kiadta hős férje, felkapva fegyverét lerohant a viaskodók közé, rikojtözva (kiabálva) bátoritá a népet; a verekedés dühössé válik, a tatárok sokan elesnek, mások elfutamodnak, de a vezérök Rabsán átalotta elfutni, s keményen harczol vala, keresztül is ugrat a hidon, de egyedül lévén, körülfogta a mi népünk, ugyancsak vagdalkozának hézza (hozza), de mint bátor vitéz embör kivágta itt is magát, s berugaszkodék (nyargalt) a hid mellett lévő kis utczába, hol a Vargyasnak foga, hogy azon átúszva futó serge eleibe kerüljön, hanem a Vargyas éppen áradatban volt, kabalája (lova) megakadt a gátlások vésszei és a fatörzsök között, hol osztán (asztán) mind a ketten vízbe fuladának. Azért hívják e hidat Tatárhidjának, amott a kis utcát pedig Rabsánutczájának mind e mai napiglan.”

Ezen szép

történeti rege – mely egy balladára szolgáltatathatna anyagot, – mig Vargyas fenn áll, feledve nem lesz, az apáról fiura száll, s a fonóban, a falusiak ezen kedves estélyein, gyakran elmondják az öregek a fiataloknak, mikor hős Marczelnek és bátor nejjének nevét mindég áhitatos tisztelettel mondja ki a hálás ivadék. A népnek nincsen szüksége granitemlékekre, hogy hőseinek emlékét a feledékenységtől megóvjá, a szájról szájra szálló hagyomány hűn megvédi azt s adja át az ujjabb nemzedékeknek.

Vargyason

alól a folyó partmagaslatán egy helyet Szentimartjának neveznek. E helyen nem régen építkezések nyomaira akadtak, melyre többen ráakarták erőszakolni a hun bélyeget, azt Attila Reka nevű felesége sírjának állitván, azonban az ott lévő építkezések alapfalzatának észlelése arról győzheti meg a vizsgálódót, hogy ottan kápolna és közelében kolostor, vagy inkább coenobium állott. Az imola Szt. Mártonnak lehetett szentelve, miből elferdítve a Szentimart elnevezés eredhetett. A hagyomány is támogatja e feltevést a mennyiben azt mondja, hogy ottan barát épség (szerzetesi lak) volt régen. Hogy tekintélyes épület volt, mutatja a faragott köveknek innen kiszedett nagy mennyisége. Vargyason felül a Szélescsere és Látó-hegy összeütközésénél egy forrást Sirókútnak neveznek. E kuttal a következő rege van egybekötve: Tatárjáráskor elrabolták Máté Bandi hirhedett szépségű leányát, anyja vigasztalhatlan volt, de férje megígérte, hogy Isten segítségével vissza keríti a leányt. El is indult a leány szeretőjével. A reménylő anya e kúthoz jött imádkozni és sirni, de midőn hős férjét, s leendő vejét a rabló tatár fejével s a vissza szerzett leánynyal együtt megtérni látta, akkor örömkönnyeket hullatott. Innen e forrásnak Sirókút neve*Uj Magy. Muz. 1853. I. k. 175–176. lap. . Vargyason felül – Hauer szerint – Alsókertnél veresjáspis, Szármánypatakának nyugati oldalán pedig hatalmas serpentin kup mutatkozik.

XLVIII. A Rika.

A rikai tolvajok. Rika fekvése. Székelyföld természetes osztályvonala. A Hegyestetőn levő Huszt- vagy Áttila-vár. Szászok a Rikában. Harcz a Rikában. Kílátás a várfokról. Reka sirja. A Kakasborozda vonala a Rikán.

Bardócszéknek

leírása igen hiányos lenne, ha az annak nyugati határvonalát képző Rika ismertetését mellőznék. Ki ne ismerné e nevet, melyet Attila nejétől, Rikától származtatnak? kit ne töltene el némi félelem, midőn ezen roppant erdőségek közzé lép, melyekről annyi hajmeresztő rémjeleneteket hallott elbeszélni. Mert a Rikában e század elején egy országosan rettegett rablócsapat volt, melynek főbbjei a Nagy-Dimén által (Lásd Karátsonfalva leírásánál) elfogott Czifra, Níczuj, Borzos és Bokrétás voltak.

A

Dánielek Rikaalji Andaházi nevű fogadójában egy oláh eredetű Dregus nevű korcsmáros volt, ez három fiával fosztogatni kezdett, s a fogadó hatóságilag széthányatván, az elmenekült Dregusokból iszonyu rablóbanda alakult, mely évtizedeken át remegésben tartotta a vidéket, mely nyílt harcot folytatott a szervezett társadalommal. Oly mérészek voltak, hogy egyik kémjük Rákoson, másik a Dörgő nevű csucson állott, s ezeknek jeladására megrohanták az utasokat, kirabolták, legyilkolták, a falukba nyíltan bementek, dorbézoltak, a népre élelmi adót vetettek anélkül, hogy valaki bántani merete volna. Rablott kincseiket pedig Borzás nevű erdő rejtett pinczéiben tartották.

A

hatóság minden ellenök rendezett hadmenete – melyekről jó kémjeik előre értesítették – mindig sükertelen volt s végre is egyes bátor utasok egyenként ejték őket el. Így egykor egy egész vásár népét rendre feltartóztatták, fákhoz kötözték, s midőn ott egész kényelemmel próbálgatnák a zsákmányul esett csizmákat, egy bátor pásztor fiu egyik elbujt őrkatoná kezéből kiragadott puskával nagy zajjal nékiek rohant, a többi elfutott, de a legmerészebbet Noda Nyikulájt, egy kiszabadult szijgyártó legény lefogta, míg a pásztorfiu kezei közt agyonverte. Egy Legátust, egy flótával utazó vándor troubadurt, két rabló rohan meg, s pénzét kéri. „Jó szívvvel” – mond ez – zsebében lévő kevés pénzét szétszórva, de míg a rablók szedegetnék, egyiket, még a Rika aljában kilőtt üres, pisztolyával agyonüti, a más elszalad, ő pedig a leütött zsvány zsebében talált néhány száz forinttal felgazdagodva, vigan fuvolázva folytatta útját.

Máskor

egy öreg embert rohan meg egyik rabló, s mivel régi haragosa, mond neki: ”Jánosbá, készüljön meghalni”; „Engedj imádkoznom‘”, felel ez s letérdelve kucsmáját protestáns szokás szerént arcza elébe illeszté, de a kucsmában mordáj volt, s azzal lelőtte a rablót. Dregust plane csudaszerűleg egy óriási kigyóval folyt küzdelemben ejti el a néphit, utolsó fiát f.-rákosi Asztalos Ferencz (kire rátört volt) lövi agyon. Ezek csak apró töredékek, de száz még száz rémtörténetek vannak a Rikáról, melyekből több kötetet lehetne össze írni. Ma hála az égnek biztos az út, s mi félelem nélkül léphetünk rengetegjei közé.

A Rika

3 négyszög mfl. kiterjedésű erdőség, mely 1920 párizsi láb magas főcsucsával a Homoród és Vargyas völgyét elkülönítve, azután a Homoród és Olt között egészen ezeknek egybefolyásaig lenyúlik. Ezen részben mészkő, részben trachyt képződésű hegyet csere- és bükk-erdőségek borítják. A belvidéki székely a Rikántúli vidékről mint más országról beszél, s bizonytalán úgy nyelv, mint népjellem és éghajlatban is felőlő különbség van e két rész közt, s ha a Székelyföldet földtanilag osztályozni akarnók, annak természetes válvonalául a Hargitát, és ebből kifolyó Rikát vennők. Belsőszékelyföld lenne az e vonaltól keletre eső Csik, Háromszék és

Erdővidék. Külszékelyföld az e vonaltól nyugatra eső Udvarhely, Maros és Aranyosszék. A Rikán vonul át az Erdővidék- és Háromszékről Udvarhelyszékre egyedül lehetséges országút, hol ez út a Rika erdős előhegyei közzé behatol, az úttól balra (délre) a Rika és Somos patakok völgyülete között sűrű csereerdővel benőtt hegyes domb emelkedik, mely a Kustály (nevét Custostól származtatják) nevű s az említett két patak válvonalát képező hegyláncolatnak feltornyosuló végfokát képezve Hegyes nevet visel. E czukorsüveg alaku bércznek tetejét Huszt vagy Attila vára* A nép egyszerűen "hegyestetői várnak" nevezi. – Huszt vár neve legelőbb Kővárinál jön elő, hogy honnan vette, nem tudom. Ugy azt sem lehet tudni, hogy a Kővári által Vargyas határára helyezett Holofernes vára hol van. Arról e vidék lakói mit sem tudnak. koronázta egykoron. Mi megmásztuk a meredek hegyoldalt, hogy a büszke sásfészeknek mostani maradványait szemügyre vegyük.

Az itt

feküdt vár nagy kiterjedésű és jelentékeny sohasem lehetett; a csúcs tetején egy 45 lépés kerületű körfalnak látszik alapja, mely hihetőleg egy kör-donjonnak maradványa. A fal néhol több láb magasságra felülemelkedik a föld színén, míg más helyt már el van hantolva. Belterén kincskeresők által ásott mély üregek tátognak. E zömtornyot egy más, attól alig 10 lépés távolságra azzal párhuzamosan vonuló körfal övezte, vagy 140 lépés kerületbe; alapfalának elhantolt gátonya, s néhol a falakat is tisztán látható, ezt végre még egy 2-ik külső körfal szegélyezte. Szép és regényes lehetett e két körfaltól körül ölelt magas zöm-torony, a messze látszó bérctetőn. Kis korona a hegynek büszke ormán, szellős laka a fellengő embernek e rengetegeknél közepette.

Öreg

emberek még emlékeznek arra, hogy e vár fala több öl magasságban fenn állott, s a közép torony csaknem épen megvolt; de akkor midőn az e hegy alatt elvonuló országút s az említett Andaházi korcsma épült annak falai lebontattak, lehengergetett kövei az út kirakására és a korcsma építésére használtattak fel.

Hogy e

várat ki és mikor építette, nem lehet tudni; a történelemben semmi felvilágosító adat arra nézve nincs, csak a nép hagyomány beszéli azon történetet, hogy Attila a Rikán vadászva gyakran tanyázott udvari személyzetével e várban; itt a vár alatt gyűjté egybe harcosait, s innen csapott le a Vargyas tájékán táborba szállt dáko szétverésére* Lásd uj Magy. Muz. 1853 évf. 1. k. 175–176 lap. .

Nem

vitatom azt, hogy Attila tanyázhatott-e ezen vidéken; megállhat-e azon hagyomány, hogy a dákokkal ütközött, nem vitatom, mert nem akarom a Rikának azon classicitását és költészetét elvenni, hogy nevét a havasalföldéről kijött Attilának itten elhalt és eltemetett Reka nevű nejtől nyerte; hanem ha Attilának csakugyan volt itten erődje, az karózáttal kerített táborhely lehetett, s a hegyet koronázott kővárat csak később építhették oda a hunoktól elmaradt székelyek azon hegycsucsra, melyet a természet várhelyül alkotott s melynek kegyeletes tisztelete eredhetett a honfoglaló hun király ottan tanyáztának tudatából.

Mondják,

hogy korábbi évszázadokban pásztor gyermekek e várban játszodván, nagy fényes ezüst karikákat találtak, egy Máté nevű vargyasi faragó*Faragó=ács. arra járván, szépen kiczifrázott fakarikákkal cserélte be azokat az értékét nem is sejtő gyermekektől, egyszersmint megmutatván magának a lelhelyet, hol ázni is kezdett s csakhamar oly nagy mennyiségű ily karika pénzre talált, hogy fehér lova összeroskadott alatta. E kincsből a furfangos ács, felgazdagodva a vargyasi Máté családot alapította*Uj Magyar Muzeum 1853. évf. ugyanott. . Fájdalom a lelt műdarabok már rég beolvasztattak.

Bámulatosan

meglepő, hogy a Székelyföld lakatlan vadonjaiban, járatlan rengetegjei, emberi lakóktól távol eső erdőségei közt, nemcsak az ember egykori itt laktát tanusító nyomaira található a földművelésnek; hanem magasan emelkedő hegycsúcson, alig megközelíthető havasormokon nagy számu régi várak romjaira és nyomaira akadunk, oly erődtvények maradványaira, melyek az irott történelem határait tulszárnyalják, s éppen azért, mert azok a biztos tudás és történelmi kritika bonczolása alól kisiklanak csak sejtelemként mondhatjuk, miszerint székely őseink által azért építtettek, hogy a drága hont s több oldalról fenyegetett függetlenségüket megoltalmazhassák. Féltékeny szemekkel kémlelték ōk ezen magas és biztos álláspontukról, a tereket völgyeket követő ellenséget, hősileg vissza nyomva, ha hegyvidéki lakásukat megközelíteni kísérlék.

Az

utódok elhagyták a hegyormokat, a szabadság, a függetlenség ezen magasabb régióját; leköltöztek a termékeny völgyekre, hol vajmi gyakran kellett hódolniok s hordani szolgaság szégyenletes jármát. Ősi védvárai, régi dicsőségének e köbetüi omladozva egyenként tűnnek el. Mig teljesen eltűnnének, gyűjtsük egybe azoknak maradványait, mentsük meg a nyomtalan enyészettől, mert azok multunk történelmének megértéséhez kultsul szolgálhatnak egykoron.

Érintém

már másutt is, hogy a székelyföldi ősvárak akként voltak elhelyezve, hogy egymással láttani egybeköttetésben állottak. Ezen mindenütt következetesen keresztülvitt elvet a Hegyestetőn lévő várnál is alkalmazva találjuk; a mennyiben látszottak ide a rákosi szoros várai, Tiburcz vára, mely a Kincás és Herecz várával*Tiburcz vára e kötetben, a többiek a munka II. és III kötetében lesznek ismertetve. , ezek által pedig a tusnádi szoros váraival, s a csiki Bálványos által a csiki várlánczolatl, a háromszéki Bálványossal és a Háromszéki várakkal volt egybefüggésben. Hogy a Rikán kívüli várakkal miként volt egybekötve, azt alább fogom felfejteni.

Nagy

szerencsénk, hogy Akner ezen itt csak futólag előszámlált, s több más, e munkám folytán ismertetendő ōs várainkról tudomással nem birt, mert azokat mulhatatlanul mind német várakká változtatta volna, miként régészeti földabroszában ”deutsche burgen”-neknek jegyezte a Székelyföld minden általa ismert várromjait, még azokat is, melyekről elvitázhatlan biztos történelmi tudomásunk van, hogy magyar illetőleg székely várak voltak, minők a szentléleki, udvarhelyi, háromszéki várhegy és Bálványos.

Egyáltalában

erdélyi szász íróinknak meg van azon roszt szokása, hogy nemzetüknek emelését az által hiszik elérni, ha a magyart és székelyt kissebitik; ha azoktól minden érdemet megvonva önmagukra ruházzák át, és e törekvésükben annyira elfogultak, hogy a történelem meghamisításának hálátlan mesterségétől sem riadnak vissza. Ez alapon maguknak sajátítanak minden emléképületet, mi a Királyhágón innen emeltetett, minden várromot, minden régi templomot, mert szerintük a magyar a székely barbár, műveletlen volt, kiket ők és a németek civilizáltak.

Elismerjük,

hogy a német nemzet nagy nemzet, melynek sok érdemei vannak az emberiség fejlődésében: hanem azt kereken tagadom, hogy a magyar az Árpádházi és vegyes királyok alatt műveletlenebb, hátramaradottabb lett volna más népeknél. Ellene mond ennek történelmünk és törvényhozásunk, ellene Nagy Lajos, és Mátyás udvara.

Ha

azután, hogy osztrák házból származó uralkodók kerültek a magyar trónra, talán hátramaradt nemzetünk s nem mindenben tartott egyenlő lépést a többi népekkel, azt éppen azon zsarnokságnak, azon elnyomási törekvésnek, azon erőszakosan civilizálni akaró rendszernek köszönhetjük, melyet nem mondjuk a német elem, hanem annak nevében működő kormányzat hozzánk behozni törekedett, mert az olyan civilizációtól, melyet Castaldo, Básta Mihály vajda, Caraffa, Acton, Heisler, Haynau, Bach és Schmerling által küldöttek nekünk, megvalljuk borsózott a hátunk; ahoz simulni, azt befogadni egy csepp kedvet sem éreztünk magunkban.

A mi

pedig közvetlenül az Erdélybe telepedett szászokról ránk háromolhatott polgárosodást illeti, azt is szabadjon valódi értékére levonnunk. Elismerjük ugyan, hogy a szász nemzet szorgalmas, jóra való emberekből áll, – el, hogy a polgári ellemhez nagy és értelmes járulékot adott és ad, hogy oly nép, – mely ha egezhasgató műveltséggel nem is, de a műveltség és kifejlődhetés több elemével bír; azonban olyan, a minő, csak nálunk, a magyar alkotmány védszárnyai alatt fejlődött, mert a világ történelmében nem találunk arra példát, hogy egy országnak jóllétben lévő vagyonos s művelt osztálya önkéntesen kivándoroljon, hanem kivándorol mindig és mindenünne a szegény proletarius, kit nem köt földbirtok a hazához, ki othoni nyomorát másutt feltalálható jobbléttel reméli felcserélni. Ilyenek voltak kétségtelenül a mi szászaink is bejövételükkor, Németország tulnépességének szegény proletariusai, kik mint ilyenek a műveltség és polgárosodásnak, valami tuláradozó elemeit nem hozták magokkal, hanem kifejtették itten a királyaink nagylelkűségéből nyert s a magyar által mindég tiszteletben tartott azon kiváltságok védszárnyai alatt, mely az innen onnan összeszedett, különböző országokból elvándoroltakat egy néppé alakítja, s a gyámoltalanul hozzánk jötteket felgazdagítja.

Aztán

a követelt hősiesség, – melyet oly sokszor hallánk fennelgőleg felemlíteni, s melynek alapján ”ad retinendam Coronam” büszke epithetonjára hivatkozó történik és pedig mindég a mi rovásunkra, – elvégre sem lehetett valami nagy bátorság kifolyása, mert a mi szász testvéreink mint békés földművelők a hadtudományban soha sem emelkedtek kitünőségre s bátorságukra oly kevésé

lehetett építeni, hogy maga a törvényhozás is felmenté minden hadkötelezettség alól, meglegedvén 500 zsoldosnak – kik mindig fogadott magyarok voltak – kiállításával. Mire való erőlködés tehát minket mindentől még ellenségeinktől sem tagadott hősiességüinktől is megfosztani akarni azért, hogy magokat valami ország és koronavédő hőseknek tüntethessék elő? Hiszen tisztesség adassék a szászok más igen szép tulajdonainak, hanem a mi bátorságukat és vitézségüket illeti, azt leginkább jellemzi egy erdővidéki furfangos székely adoma, melyet itt röviden elmondok. Ugyanis midőn a szászok Erdélybe bevándoroltak, vagy 4000-ren értek Udvarhelyre, hol meghalván, hogy a félelmes Rika erdősegein kell áthatolniok, a székelyek főkapitányától biztonsági kíséretet kértek. Ki is rendelte ez a Homoród menti néphadat; de éppen sürgős mezei munka lévén, s e mellett a néhány utonálló rabló, s erdei vadak miatt semmi esetre komoly veszélyt nem látván, különösen oly nagy csapat emberre nézve, a megjelölt időre csak négy fegyveres székely lett kirendelve, nem annyira biztonsági kíséretül, – melyre szükség nem volt – mint utmutatóul. Hanem a szászok látva, hogy csak 4 ember vára, semmiként nem akartak a veszélyesnek ítélt Rikának fogni remegve álltak ott készebbek inkább visszafordulni mint a vélt veszélybe bele rohanni.

A négy székely e mód nélküli gyávaságon felindulva, kopjanyéllal inditá meg a remegő csapatot, ezen felbátorító verset énekelve

Előre dárdások,

Utána láncsások,

Ne féljetez szászok

………az anyátok!

Átjutottak ekkor a szászok minden baj nélkül a Rikán, hanem vészesebb volt itten áthuzódásuk 1848-ban, midőn ismét nem sokkal nagyobb bátorságot tanusítottak, mint beköltözésük alkalmával. Ugyan is:

Háromszéknek dicső

önvédelmi harcza alkalmával, midőn ezen kis terület hős népe Erdély teljes meghódolása után, egészen önerejére hagyatva bátran szállt szembe a zsarnokságnak győzelmes seregével, Heydte Erdővidék felől támadott 4000ret meghaladó rendes seregével, melyet 20–30,000 szász és oláh „landsturm” követett. A székely seregek másutt lévén elfoglalva, Heydtenak sikerült dec. 2-án Erdővidéhez befészkelni magát s ott a hazának oly sok jeles fiat adott Pap őrnagyot és Botár századost elfogván a tisztos öreg őrnagyot békóba verve meztláb kísértette Fogarasba. Mig ő e vandál győzelemnek Köpecz elégetésével csinált hivatalos világítást, az alatt szász és oláh szövetségei oly dulást és zsákmánylást vittek végbe, minőt a legvadabb korban török, tatár nem művelt.

Hanem csakhamar ütött a

viasszorlás órája, mert Gál Sándor székely ezredes segédseregekkel érkezett, Heydte elakart vonulni, de a nyomában lévő Gál a Rika alján utól érvén dec. 13-án csatára szorítá; Heydte gyalogsága csakhamar vissza nyomatott; ekkor lovassága robogott elő, melylyel Gál lovas sereget nem tudott szembe állítani. Serge különben is tüzet nem próbált ujonczokból állván, ezek a lovasság rohamakor lefeküdtek; de alig lépék át a rohanó lovak e sort, hogy az embertelenül kinzott Pap őrnagy jeles fia, Pap Károly vezényszavára felemelkedett a fekvő sereg, s oly sortüzet adott a Cheveaux-legerekre, hogy 80 nyergéből kifordult, a többi pedig a már elhuzódott gyalogsággal eszeveszetten menekült a Rikába, maga Heydte is sisakját elvesztve, képéből kikelve érkezett egy járatlan ösvényen Zsomborra.

A rendes sereg elvonult, de

hátra hagyta védtelenül a landsturmot, ezeknek aztán neki estek a székely nemzetörök s csak hamar több száz hullá borítá a Rika tájait. Főként a szászokat oly ijedség fogta el, hogy többen látatlanná akarván magokat tenni, a Rikát borító őserdők nagy fáinak oduiba ereszkedve le, ott pusztultak étlen el. Csontvázaik csak akkor kerültek napfényre, midőn az erdőt megvásárolt fülei három e fákát levágatta.

De vándor eszméink ezen

szétröpkedése után térjünk vissza a hegyestetői várromokhoz, hol egy nagyszerű elragadó kilátás kínálkozik ritka élveivel. E kilátás bár megérdemelné a körvonalozást, ez uttal mellőzöm, azért mert az részben hasonlít a r. Tepejről feltáruuló körlátványhoz. Hanem ha mellőzzük is a Hegyestető kilátását, de nem mellőzhetjük észlelését a közelében található némely nevezetes régiségeknek. Ezek közt legelőbb is Reka követelt sirjának.

A hun hagyományok azt

tartják, hogy Etelének első neje Réka a hegyestetői várban halt el. A hunok nem

tudván hová temetni, a várhegyről egy szirt darabot hengeritettek le; – a hol az megállapodott, oda ástak sirt, melyre aztán a sziklát emlék jelül felállították*Uj Magyar Muzeum 1853. évf. I. 175–176. lapjain. .

Nem kutatom én itten ezen

több író által elfogadott történeti hagyomány értékét, hanem igen is, vizsgálatom tárgyává teszem azon sziklát, mely a Hegyestető északi aljában a Rika patak balpartján emelkedik, s melyről Kővári leírása után azon általánosan elterjedt vélemény uralkodik, hogy a lenne Réka siremléke; vizsgálatom tárgyává teszem pedig főleg azért, hogy a dolgok alapos meg nem vizsgálásából eredett tévhit helyre legyen igazítva. Mert a Réka sírjául jelölt szikla semmiesetre nem lehet a hegyről lehengerített szirtdarab, mert e helyen áll az a földalakulásnak első hajnala óta, lévén egy kicsúcsosodása a Rika alján elterülő terjedelmes mészkő-fekvetnek.*A Rika geológiai tekintetben igen érdekes, keleti alján az almási barlangtól leágazó kárpáti mészkő-közet tör elő, ennek eltüntével turquoise színű trachyt-tuff lesz uralgóvá, mely egészen az alsó-rákosi szorosig nyulik le, hol diabasportyr, serpentin és fekete jászpissal érintkezik. A Rika tetején a Hargita trachyttömegének utolsó foszlányai mutatkoznak, mely alább a héviz-kőhalmi bazált fekvettel ütközik egybe. Ezen közetnek mélyen gyökerező kiemelkedése, melyet az alján folyó patak különített el a hegy kiszökellő előfokától, Réka sírja elnevezést is csak az újabb korban kapta, régen Tolvajkőnek nevezték, mivel az oda rejtőzködő tolvajok gyakran rohanták meg onnan az utasokat.

Nem

lehetvén e szerint ez Réka sírja, én szorgalmasan felkutattam a Rikát, de a valódit felfedeznem nem sikerült, mert egy másik szikla is, melyet a Szőrhegy oldalában mint ilyent mutattak, szintén természetes képződés, valamint azon előtte lévő három kisebb sziklacsúcs is, melyeket Attila három fia ásatott volna oda, ott jártuknak emlékezetére. És így azt kell hinnem, hogy ha Réka sírja csakugyan a Hegyestető alatt volt, azt a gyakran áradozó szilaj patak nyomtalanul elmosta.

Réka

kétes sírjánál sokkal biztosabban nyomozhatjuk a Rikában a Kakas-barázdát, vagy is azon hatalmas töltést, melyet az alsó-rákosi szoros ismertetése alkalmával egészen a Somostető-ig követtünk. A Somostetőtől a Somospatak völgyét átszelve felmegy a Hegyestetővel egybefüggő Kustalyra; honnan ismét leszáll a Rikapatak völgyébe, innen nagyon tisztán látszólag újból felkap a Likatra, erről Hagymáskő-tetőre, honnan a Sugóhegyen Zoboron és GodránKőhátra és Erősre emelkedik, honnan Lövete, Oláhfalú és Zetelaka leírásánál tovább nyomoztunk. (hegyek) egyenes irányban áthaladva az almási barlang mellett lévő magas meredek

E

töltés itt is, mint erdős helyeken mindenütt, szikladarabokból és földből van csinálva, sáncza itt is nyugati oldalán van; de sehol az épebben fenn nem maradt mint éppen a Rikában, s sehol sem oly felöltő, hogy az a várakkal némi egybeköttetésben volt, mint éppen a Rikában, hol könnyen felismerhető, miszerént az nemcsak az alsó-rákosi szoros három várát közelíté meg, hanem a Rikában lévő másik három vár*E három vár, a kissé fennebb leirt hegyestetői vár vagy Husztvára, a Karácsonfalvánál ismertetett Hagymásvára s a következő szakaszban leírandó Kustalyvára. szintén e töltéstől csekély távolságra volt elhelyezve, úgy hogy azok e

töltésnek mintegy bástyáit alkoták.

XLIX. A Rika-tető.

Kustaly

vára; annak maradványai. Hozzákött regék. Piritó, óriások tüzhelye. Országhatára vagy Fejedelmi meta. Ennek vonalába eső várak. Az ős Székelyföld határa.

A

Székelyföldről egy alkalommal b. Eötvös azt mondá, hogy az ”Erdélynek fellegvára” és e mondattal történeti igazságot állapította meg, mert a Magyarország véghatárán lakó, haza- és szabadságszeretettől áthatott hős székely nép minden időben, úgy a mult- mint a közelmultban hűn teljesíté hivatását; bérczövezte területe bevehetetlen fellegvára volt a magyar hazának. A Székelyföld volt Pannonia Lakedemonja, melynek szorgalmas, kevéssel megelégedő népe békében munkás, a harcban pedig hős volt, és oly előharczos, mely annyiszor fedezte véres keblével a hazának szent határait, a mennyiszor azok fenyegetve és megtámadva voltak.

A hős

nemzet jelenleg rokon faj mellett lakván ennek támogatása, s erejének önérzetében Spárta fiaiként hazafias keblek phalanxából alkot védvonalt a haza határán; de volt idő, midőn ő egyedül, rokontalanul, elszigetelten lakta e bérczes vidéket, volt idő, midőn ellenséges népektől körülözönölve élt négy és fél század folytán e hegyek között. E vészes korban a pusztá hősieség nem volt elégséges arra, hogy a hazát, s azzal Áttila birtoklási jogát biztosan védhesse, s azért a székely büszke hegyormokra épített várlánczolattal gyűrűzte körül a féltve szeretett őshazát.

E

várak – midőn a magyarok megérkezéttel újból otthon érezhette magát a székely – feleslegessé válván, elhagyattak, s néma romokká omladoztak; de romjaikban is sokat mondó emlékei azok a homálylepte multnak. Azért az ily emlékszentésített romokat mindenütt szorgalmasan kutattam, s ihlettől áthatottan közelítém meg, mert azok mindenike egy-egy eltörölt köbetüként tünt fel a székely nép történeti tábláinak elkopott márványlapjairól. Szorgalmasan kerestem e romokat, mert azokból kibetűzni véltem a mult nagyság és dicsőségnek feledésbe ment eseményeit.

Szenvedélyes

várkutatóvá lettem tehát, s mint ilyen csaknem ösztönszerűleg kitaláltam, hogy hol kellett egy-egy várlánczolati combinatiómat kiegészítő várromnak lenni. Így voltam a Rikával is. Én sejtettem, sőt majdnem bizonyossággal tudtam hogy a Rikatetőn várnak kellett feküdni, mely a Rikán belüli vár-lánczolatot a Rikán kívüli várakkal láttani egybeköttetésbe hozta; s bár mindenki állítá, hogy a hegyestetői várnál más a Rikában nincsen, én ebben megnyugodni nem tudtam, mert az – mivel a homoródmenti bágyi vár oda nem látszik – nem lehetett az összekötő

láncszem; azért én, mint olyan önfelü székely góbé, társaimtól – kik engem kinevettek – megálva, elindultam a sejtett várrom keresésére.

Behatoltam

a tömkeleges Rikának félelmes rengetegeibe; átkutattam a Rikatető minden egyes csúcsait, s midőn sükertelen keresésemben kifáradva, s már-már reményt veszve búsan telepedtem egy forrás mellé: a közel hegyoldalból furulyának szélből elkapott mélabús hangjai érinték füleimet. E vigaszt lehelő hangokat ég intésénél véelve arra irányzám lépteimet.

Öreg

pásztor ült egy sziklafokon; körülte nyugalomra ereszkedett elégülten kérődző nyája. A kép, mely feltárult, és az erdő által viszhangzott, a madaraktól kísért zene oly megragadóan költői volt, hogy én a nyugalomnak ez ünnepélyét zavarni nem merén, s csak midőn a zene elhallgatott, közelítém meg a rengetegek e tisztas Apollóját. A szokásos köszöntések után, azonnal sejtett várromom után tudakolódtam.

”Tudom

én Uram! –

felelt ő készséggel – hol van a vár, melyet keres, mert az nem más mint Kustályvára, mely ahajt*Ahajt a székelynél amott, a hol, nem messze értelemben használtatik, ehejt pedig imitt, imhol értelemben, származásuk a helyt-, e helyt-re vihető vissza. van a Lapias tetején”.

Örömben

össze vissza öleltem jó kedvű öregemet, ki kérésemnek engedve egész készséggel csatlakozott kalauzul hozzám.

A

Rika-tető északi lánczolatának legnagyobb csúcsa – az országútról is látszó – Heveder-hegyese*Ennek nyugati oldalából ered az oklándi patakba ömlő

Gaszlópatak. .

Ezen hátul van a Lapias-tető, melyet a délnek folyó*A Határpatak a vargyasi sóskútnál szakad a Rika patakába.

Határpatak és a

beleömlő Gyepűbükk patakának, mély szakadásos forrásfejei karolnak

körül. Ezen (hozzávetőleg) 3000 lábnyi magas önálló hegycsúcsnak tető-ormát

koronázta Kustaly-vára*A Kustaly nevet sokan Custosból származtatják,

valószínűbb azonban, hogy az valamely ősnévnek megörökítése. , melynek még most is

jelentékeny romjait féltékenyen fedik a csaknem áthatlan sűrűségű erdők. E volt

az általam sejtett, most pedig feltalálása által határtalan örömet okozott összekötő

vár*Mit én fáradságos kutatással fedeztem

fel, azt Kővári László kéziratom megörzésével egész kényelemmel beiktatta

„Erdély régészeti emlékei” című munkájába: ezt tette Hagymásvárával is. mert innen ugy a bággyi, mint

a rikaalji hegyestetői várak jól látszanak. E volt e szerént azon közép erőd,

mely Udvarhelyszék várlánczolatát az erdővidéki és háromszéki várhálózáttal

kapcsolatba hozta, mely erődrendszerem elméletének hiányzott láncszemét

kiegészíté.

Meg

van tehát a várfolytonosság feltételének valóságos. Vegyük azért vizsgálat alá a feledékenység éjéből kiemelt ez érdekes várromot.

A mi e

romoknál legelőbb felötlik, az egy négyszögletes, 20 lépés oldalhosszal bíró közép zömtorony (centrandonjon), melynek két oldal szélességű, forró mészszele épült falai annyira szilárdak, hogy több század viharjaival, s az elemek elmozdításával szemben ölnyi magasságban még most is fenn állanak. Hogy pedig ezen donjon eredetileg nagyon magas lehetett, azt falainak szokatlan vastagsága mellett azon hatalmas omladéktömeg is mutatja, mely ezen zömtorony körül felhalmozódott.

Ezen

középerőd oly mérvű volt, hogy azzal nagyszerűségben csak a Bálványos donjonja állja ki a versenyt, önmagában is könnyen védhető hatalmas erőd, melynek védképességét az azt körülölelő védfalak is fokozták. E körfalak a donjont utánozólag négyszögletesben ölelték körül a nem nagy terjedelmű balliumot, ugyanakkor, hogy szögletei körítve voltak, és azon szabálytalansággal, hogy a keleti oldalfal egészen a zömtorony közelében vonult el.

Hogy

pedig ezen 250 lépés kerülettel bíró körfalak a zömtoronnyal összehangatosan rendkívüli vastagságúak voltak, azt három ölnél szélesebb gátönyukból ítélhetni meg. Hogy régóta romba dőltek, azt a vonalán felnőtt óriás tölgyfák jelölik, melyek több százados tenyészetükkel e várnak mintegy időmérőjeként állanak ott.

A

védfalakat köröskörül széles mély sáncz övezi. Bejárata az észak-keleti szögleten volt, egy hatalmas kapubástya alatt, melynek egykori lételemére az ott levő nagy romhalomból következtethetünk. Az ezen bejáratához vezetett mély út a Gyepübükk oldalán jó darabig követhető.

Ennyi

maradvány van ezen várból, melyet az ember oly szilárdan, oly tömören épített, mintha örök időkre szánta volna, s mégis meg kellé hajlania az idő romboló hatalma előtt, tanujelül annak, hogy a legnagyobb emberi mű is szétromlik az idővel való túsában; tanujelül annak, hogy az egykor védelmet nyújtott védmű védtelenül omlik szét egy erősebb elemmel való érintkezésnél. Feledett rom ma a hatalmas erőd s a természetes százados fákkal ültette be a védépitkezéseknek elhagyott fészket.

A

titokszerű romnak titok borítja multját, – történelmi tudat helyett itt csak regék merülnek fel, melyeket azonban feljegyezni szükségesnek vélek.

A rege

szerint óriások építék e várat, még azon korban, midőn viz borította az alanti völgyeket. A földnek akkori lakói óriások voltak. ezek vízmentes magas hegycsúcsokra épített várakban tanyáztak. E vidéken három testvér óriás volt, kik nem akarván egymástól messze távozni, egyik a bágyi helyre, másik a Hegyestetőre, a harmadik pedig ide a Lapiástetőre épített magának várat, s csolnokon jártak szomszédos váraikból egymásnak látogatására. Később, midőn a vizek a Verestoronynál útat törve magoknak lefolytak, midőn a felszáradott völgyekben az ember s megjelent szántóeszközeivel, a kustalyvári óriás leánya lelépett a Homoród völgyébe, hol a szántókat ekéikkel, barmaikkal együtt kötényébe rakva, mint valami ritka bogarakat felvitte atyjához; de ez bölcs tanácscsal utasítá vissza rendeltetésük helyére stb. A vár közelében van egy Piritó nevű meredek oldal, melyet az óriások azért neveztek volna így, mivel kimászás közben a fáradság miatt kipirultak.

A

Kakasbarázda innen alig 2000 lépés távolra vonul el. Ez a monda szerint a Kustalyvárát lakott óriásnak volt ösvénye. Közelében néhány száz négyszög öl kiterjedésű olyan terület van, hol fű, fa, egyáltalában semmi növény nem tenyészik, s hol télben a hó soha meg nem áll.*Ezen terület néhány éve meggyulván, hónapokig égett, miből azt lehet következtetni, hogy ott köszén- vagy turfa-telep van. Ez a monda szerint az óriások tüzelő helye volt.

Öreg

pásztorom által elmondott ezen regéket ha észleljük, azon czélzaton vonhatjuk, hogy e várat nagyon régen építette valamely hatalmas harcznok, s kivonhatjuk azt, hogy a szomszéd bágyi és hegyestetői várral egyidejűleg és azért épült, hogy a kettő közötti egybeköttetést fenntartsa.

Hagymásvára*Melyet Karácsonfalváról látogattunk meg. innen északi irányban fekszik, alig –3000 lépés távolra, és így Kustalyvára láttani egybeköttetésbe, hanem középszemét képezte a várak egy melléklánczolatának, mely az alsó-rákosi határváraitól kezdődve, északnak vonult, s melynek vonalán feltalálhatjuk Kustaly és Hagymás várát, fennebb Zobor és Merke követelt várait*A Merke és Zobor tető a Rikát az almási barlang közeli Erőssel egybekötő hegylánczolatnak két legmagasabb csucsat alkotja. Hagyomány szerint e hegyen Álmos vezér két híres kapitányának, Merke és Zobornak volt vára, de ha voltak is itt várak, azok csak alkalmi erődök lehettek, melyek nyomtalanul eltűntek. és a Homoród melletti Álmosvárát, melylyel odább Zéta, Firtos, Tartód, Rabsonné várai függtek egybe, s mely várak mind a Kakasbarázda közelébe esnek, mi azon gondolatot költé bennem, ha valjon ezen titokteljes töltés nem volt-e iránytöltése a rengeteg erdőségek közt szétszórt ezen ős váraknak.

Ezen

kedvező siker által koronázott kirándulásomban nem csak az oly sok tekintetben érdekes Kustalyvárát fedeztem fel, hanem találtam e mellett egy másik a Kakasbarázdához hasonló, két öl szélességű, egy öl magasságú, s nyugatról mély sánczczal szegélyezett töltést is, mely Országhatára és Fejedelmi-méta név alatt ismeretes a nép előtt.

Ezen

töltés épen a Rikatetön vonul el, az országútat azon a ponton vágva át, hol az Bardócszék felé lejteni kezd, innen délirányban a Csalóbérczen átfut a zombori erdőkre, onnan a rákosi Tepej felé. Észak irányban felkap a Boczkerekdomb tetejére, onnan leszáll a Gyertyánkút szögletéhez; honnan Gaszlókútbükkön, Hitványkútbérczen és Gyepübüknél Kustalyvárát megközelítve, átvonul Hagymásvárához, hol vonalát elvesztém, de mint mondják, az tovább is mindaddig folytatva van, míg az alább vonuló Kakasbarázdával össze nem olvad.

Valamint

a Kakasbarázda céljával nem vagyunk tisztában, ugy ezen hasonszerkezetű töltés mivoltát is bajos megállapítani. Út semmi esetre nem lehetett, mert meredek hegyeken s lejtőkön torony irányban halad; hagyományok által megőrzött elnevezése (országhatára) lehetne némileg irányadó, a mennyiben azon sejtelemre jogosíthatna, hogy az a magyarok bejötte előtti Székelyföldnek lehetett hatalmas végvárakra támaszkodott határvonala.

Ha

fennebb az alsó-rákosi szorost állítók Jornandes Taba szorosának, vagy is az ős Székelyföld erősített nyugati határszorosai egyikének, akkor az ezen szoros váraival egybefüggésben lenni látszó töltés lehetne a határszálen elvonult védtöltés, mi mellett bizonyitna az is, hogy sáncza nyugati alján, tehát kívül vonul el.

Miből

azt kell következtetnünk, hogy a hatalmas védvárakkal elzárt Tabaszorostól az ős Székelyföld határául a könnyen védhető, s természetileg is erős Rikatető volt felvéve, melyet az ide csoportosított három várra támaszkodott töltés eléggé fedezett. Innen aztán átcsapott a bányai vár irányába Jornandes másik szorosához, a Bontaszoros-hoz, melyet a Galambfalva közeli várak fedeztek.

Sejtelmek,

puszta okoskodások ezek, de hát ellenvetésül lehet e más valamit felhozni? Hisz ezen építkezések keletkezési kora a történelem határvonalán túl esvén, homályba vesz el, hol csak sejtelmek terén tapogatódzva bolyonghatunk, azonban a bizonyosságnak fénylő napját nélkülözve a hagyományok gyenge holdfényénél homályosan látható tárgyakat mint nem létezőket megtagadjuk-e?

Nem,

ezt tennünk nem szabad, ássuk fel inkább a multnak begyepesedett földjét, s ültessünk oda annyi emlékvirágot, hintsük a régi dicsőségnek annyi termő magvát, mennyit gondos ápolás, hazafias könnyek s ha kell, véröntözés mellett is felnövelhetünk. Ne tagadjuk meg multunknak sejtett, legtöbb esetben okadatolható nagyságát, hasznos munkásságát, dicsőséggel páruult tetterejét, műmaradványaiban nyilvánuló fejlettségét és hatalmát, mert a mult azon anyatörzs, melybe jelen és jövő oltó

ága helyezve van, s hogy ez gondos ápolással egykoron a szabadságnak terebélyes és népboldogságot érlelő fájává fog fejlődni: az hitem és meggyőződése, mert mint Eötvös mondja:

Feltarthatlanul halad
az emberiség azon

ösvényen, melyre
multja vezette.”